

УДК 483(071.1)

К.Я. Климова,
кандидат педагогічних наук, викладач
(Житомирський педуніверситет)

МАЙБУТНІ ВЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У РОЗДУМАХ НАД ГЛИБИНАМИ ЛЕСИНОГО СЛОВА

У статті розповідається про особливості використання творів Лесі Українки на заняттях з курсу “Основи культури і техніки мовлення” на факультеті підготовки вчителів початкових класів

Полинемо до неї, молоді й жагучі,
Наче струмки весняні до бистрої Случі.
Щоб почути Лесин голос уже з будучини,
Сповнений страждання й болю за рідну
Україну.
(Валентин Грабовський. “Лесине віче”).

Проблема формування мовленнєвої особистості майбутнього вчителя останнім часом все більше привертає увагу методистів вищої школи. На жаль, термін “гнучкі педагогічні технології вузівського навчання” іноді набуває суто формального значення – ми обмежуємося змінами у структурі навчальних планів, у послідовності різних форм занять, введенням нових систем контролю й оцінювання знань тощо. Але спробуймо за кожним нововведенням побачити особистість майбутнього вчителя не як об’єкта нашого педагогічного впливу – такий підхід порушує принцип спільності праці викладачів і студентів: “Важливим є принцип максимуму того, кого навчають, тоді навчання органічно перетворюється на самонавчання, а виховання – на самовиховання” [7:4]. Не випадково ми приділяємо увагу розвитку ораторських здібностей завтрашніх класоводів: їм вирішувати нелегке завдання, яке постало перед сучасною початковою школою – вже з перших років навчання розкрити перед дітьми дивовижні барви рідної мови, навчити дітей не просто читати, а усвідомлювати зміст прочитаного вірша, оповідання, відчуваючи при цьому естетичну насолоду від кожної зустрічі з героями творів великого Кобзаря, незабутнього Івана Франка, мужньої і мрійливої Лесі Українки. Саме тому ґрунтовна мовна підготовка на педфаці органічно об’єднується з підготовкою риторичної особистості студентів.

Для того, щоб навчити майбутніх учителів початкових класів основ літературознавчого й лінгвістичного аналізу текстів, сформувані в них практичні навички виразного читання художнього твору й оволодіння прийомом розписування його мовної партитури, слід дещо змінити традиційний вузівський підхід до методики викладання навчального курсу “Основи культури і техніки мовлення”, введеного на педагогічному факультеті. На нашу думку, можна помітно активізувати продуктивну (творчу) діяльність студентів, якщо: 1) постійно, а не періодично звертатися до монопредметного навчання при опрацюванні тем, спільних для курсів “Основи культури і техніки мовлення”, “Дитяча література і основи теорії літератури”, “Сучасна українська мова”, “Сучасна російська мова”, методик викладання мов, музичних дисциплін; 2) матеріалом до практичних занять з культури мовлення будуть високохудожні поетичні, прозові та драматичні твори, ретельно дібрані викладачем-мовником; 3) на кожному занятті диференційовано підходити до студентів, виявляти в них індивідуальні виконавські можливості, рекомендувати для виразного читання той чи інший художній твір; 4) на заняттях та факультативах з риторики викладач сам володітиме основами ораторського мистецтва та акторської майстерності, подаючи майбутнім учителям приклад для наслідування.

“Учитель – не актор, але ж він – професіонал, і від нього вимагається мистецтво красномовства”, – зазначає Н.Д.Бабич [4:142]. Тож гарна традиція створення аматорських студентських театрів у педагогічних вузах сприяє не тільки розвитку звукового й художнього мовлення, а й вихованню (у тому числі й самовихованню) у майбутніх учителів дбайливого ставлення до перлин української класичної літератури, викоханих на плідному ґрунті народної мови. На практичних заняттях з курсу “Основи культури і техніки мовлення” ми засіваємо у душах студентів зернини захопленості акторським мистецтвом, що нерідко дає плідні сходи: майбутні вчителі прагнуть удосконалювати виявлені у них акторські здібності. Опитування, проведене у багатьох групах, свідчить, що майже всі студенти педфаку визнають заняття з виразного читання різножанрових творів найцікавішими.

Вступне слово викладача перед вивченням розділу “Зміст, підготовка і безпосередність словесної дії” має бути взірцем майстерного володіння мовними засобами (згадаймо О.Реформатського, який писав про те, що “вузівська лекція – це злиття письменника з актором-виконавцем в одній особі й в одному акті” [8:155]). Тож починаємо розмову про особливості виразного читання художніх творів саме з драматургії. Щодо подібності естетичного впливу слова вчителя й слова актора пригадуємо кропітку роботу над культурою сценічного мовлення у трупі Полтавського театру. Дослідники творчості М.Кропивницького пишуть: “Полтавська аматорська діяльність відкрила шлях у велике мистецтво багатьом вчителям полтавських народних шкіл (Ю.Шостаківській, Г.Затиркевич-Карпинській та ін.). А видатний актор української сцени Ф.Левицький зазначав, що “це була вища школа мовознавства: не було помилок у наголосах не тільки в словах, а й у цілих фразах. Це був справжній показник правильної української мови” (Марко Лукич Кропивницький. – К., 1955. – С. 298)”.

Поряд з творами Г.Квітки-Основ’яненка, І.Нечуя-Левицького, М.Старицького та інших улюблених письменників, зауважимо, що драматургія Лесі Українки у студентів викликає щире захоплення. Їм цікаво дізнатися про те, що на батьківщині Лесі у Новограді-Волинському з 1919 року почав діяти самодіяльний драматичний колектив, до складу якого входили вчителі. Аматори у 1959 році вшанували пам’ять видатної землячки постановкою “Лісової пісні”. “Коли закінчилась робота, ми іншими очима дивились на світ, на людей, кожний хоч на

сантиметр підріс як людина. І все завдячуючи Лесі Українці”, - пізніше писав режисер театру Я.Горілий [5:140]. Зачарувала своєю красою весь колишній Союз новоград-волинська Мавка – акторка театру Майя Сидорчук, чий портрет було вміщено на обкладинці журналу “Огонек”.

Звертаючись до дивоцвіту Лесиної творчості – “Лісової пісні” (1911р.), - студенти, як правило, обирають для виразного читання діалоги Мавки з Лукашем, особливо фінальний. Створити образ Мавки – чи доступно це студенткам? Ми намагаємося допомогти їм побачити чарівну полісянку, таку схожу на них, молодих і життєлюбних, почути її голос, інтонації, уявити жести і міміку, що передають душевні страждання героїні. Читаємо розповідь “Побачення з Мавкою” з книги Валентина Грабовського “Лесин Заповіт” про образ, створений за служеною артисткою України Л.І.Литовкою: “Скільки глибини й відтінків, ніжності і ласки в поставі актриси, в голосі й очах! Природно й чисто звучать її монологи: “Спить озеро, спить ліс і очерет”, “Ні! я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає”, “О, не журися за тіло”[6:98]. Найбільший ефект мав конкурс на краще виконання монологів Мавки, проведений серед першокурсників в осінньому парку.

У списку рекомендованих для виразного читання творів Лесі Українки назвемо уривки з драми “Камінний господар” (1912 р.), поеми “Давня казка” (1893 р.), монолог Гамлета “То be or not to be?” (“Стій, серце, стій...”, 1896 р.), твори з циклу “Легенди” (“Твої листи завжди пахнуть зов’ялими трояндами...”, 1900 р.), вірші з циклу “Сім струн”.

Працюючи над читанням віршів на практичному занятті з культури мовлення, студенти, відповідно до рекомендацій навчальної програми, зосереджують увагу на таких питаннях, як: ритмічна будова вірша, організація його мови, осмислення манери читання з опорою на зміст, ритміку, риму, розмір віршованого твору. На підготовчому до читання етапі ми аналізуємо образ ліричного героя, його настрої, думки і почуття [3].

Використання міжпредметних зв’язків у процесі вивчення поезії різних жанрів має велике значення для комплексної підготовки майбутніх учителів до подальшої творчої діяльності, спрямованої на виховання й навчання молодших школярів. Курс “Дитяча література і основи теорії літератури”, запропонований студентам у п’ятому – шостому семестрах, передбачає звертання до ліричної поезії Лесі Українки та казок, записаних нею з народних джерел. Але вже на першому курсі майбутні вчителі добирають для виразного читання поезії з циклів: “В дитячому крузі”, “Мелодії”, “Кримські відгуки”. Зауважимо, що студенти також виконують при вивченні теми “Технічні показники мовлення” ряд вправ з підручника Н.Д.Бабич, де текстовою основою є твори Лесі Українки: “Стояла я і слухала весну” (фразовий наголос), “В катакомбах” (тональна пауза), “Гей, шаленая пісне! І в кого вдалась ти така непокірна!” (звертання на початку фрази). Виконуються і партитури наведених текстів.

З огляду на проблему використання міжпредметних зв’язків, цикл “Сім струн” (1890 р.) становить особливий інтерес для студентів, які здобувають додаткову спеціальність “Музика”. На занятті з техніки мовлення лунають мелодії, дібрані до кожного виконуваного вірша: гімн, урочисті, веселі, колискові пісні, - які є музичним супроводом для читців. Органічним до загальної атмосфери заняття став його епіграф: “Почуття музики було в неї таке могутнє, що часто вона сідала за рояль і імпровізувала музику до своїх віршів. Музична обдарованість і дала їй можливість створити таку справжню музичну ораторію, як “Лісова пісня”, а також сім віршів – “Сім струн” від “до” до “сі” – своєрідну музично-словесну сюїту” (Є.Кротевич). Своєрідною методичною знахідкою, яка завжди має позитивні результати, є проведення на занятті конкурсу на кращу ілюстрацію до творів поетеси, обраних студентами для виразного читання. Особливо гарно виконуються студентами пейзажі. Кольори, використані художниками, відповідають барвам Лесиної пейзажної лірики. Зачитуємо вислови літературних критиків: “Хто хоч раз прочитав цю річ, де так чудово поєднуються барви і звуки, той ніколи вже не забуде її, бо перед очима стоятиме ніжна акварель весни, а срібні струмочки переливаються в словах: “Талого снігу платочки сивенькі...”(А.Костенко. Леся Українка. 1971),”Характерною особливістю пейзажної лірики Лесі Українки є майже повсюдне застосування нею в описах природи барви червоного і образу вогню, полум’я (особливо напередодні революції 1905 р.)” (А.Каспрук. Леся Українка. 1963р.).

Звертання до творчості геніальної поетеси на заняттях, де формується культура і техніка мовлення майбутніх учителів початкових класів, надзвичайно актуальне - ми збагачуємо не тільки мовлення, а й духовний світ молоді. Про це свідчать твори-роздуми над глибинами Лесиного слова, написані студентами на одному з узагальнюючих до курсу “Основи культури і техніки мовлення” занять за темами: “Путь на Голгофу велична тоді, коли тямить людина, нащо й куди вона йде”, “Ніхто не має більшої любові, як той, що душу покладе за друзів”, “Стояла я і слухала весну, Весна мені багато говорила”, “Фантазіє! Ти, сило чарівна, що збудувала світ в порожньому просторі”, “Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив”, “Ой чи так красно в якій країні, як тут, на нашій рідній Волині?”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Леся Українка. Вибране. Поезії. Поеми. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1974.– 630 с.
2. Гуць М.В., Россошинська Н.Л. Леся Українка: Життя і творчість у док., фот., іл. Альбом. – К.: Рад. школа, 1979.– 280 с.
3. Програма педагогічних інститутів. Основи культури і техніки мовлення для студентів спеціальності 2121 “Педагогіка і методика початкового навчання”. – К.: 1988.– 16 с.
4. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів.: Світ, 1990.– 232 с.
5. Станіславський М.Д., Рубінштейн Л.А. Театр Житомира. – К.: Мистецтво, 1972. – 152 с.
6. Валентин Грабовський. Лесин заповіт. – Житомир.: Полісся, 1997. – 132 с.

7. Войтко В. Личностно-ролевая форма построения учебно-воспитательного процесса в вузе // Проблемы высшей школы. – К.: Высшая школа, 1987. – Вып. 63. – С.18-208.
8. Красильникова Е. О некоторых особенностях устной речи // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С.174-179.
9. Поповський А. Майстри сцени про культуру мови // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1990.– С.10-11.

Матеріал надійшов до редакції 14.12.2000 р.

Климова Е.Я. Будущие учителя начальных классов в размышлениях над глубинами Лесиного слова.

В статье рассказывается об особенностях использования произведений Леси Украинки на занятиях по курсу “Основы культуры и техники речи” на факультете подготовки учителей начальных классов.

Klymova K.Ya. The Future Elementary School Teachers' Reflections upon the Profundity of Lesya Ukraïnka's Word.

The article deals with the peculiarities of usage of Lesya Ukraïnka's works at classes of mastering the art and techniques of speech at the Faculty of Training Teachers of Junior Forms.